

RAFAŁ PAWLAK

OGÓLNE PRZESŁANKI PRAWNEJ DONIOSŁOŚCI BŁĘDU

Podmioty stosunków cywilnoprawnych mogą według własnej woli kształtować swoją sytuację prawną, doprowadzając do powstania, zmiany lub ustania stosunków cywilnoprawnych w drodze czynności prawnych. Koniecznym elementem czynności prawnych jest oświadczenie woli. Jest to takie zachowanie się człowieka, które wyraża w sposób dostateczny zamiar wywołania skutku prawnego, tj. ustanowienia, zmiany lub zniesienia stosunku prawnego. Ze względu na to, że jest to proces dwuetapowy, tj. powzięcia woli i jej przejawu, nieprawidłowości mogą się pojawić na każdym z tych etapów. Nieprawidłowości te, jeśli ustawa wiąże z ich zaistnieniem negatywne skutki prawne, określane są mianem wad oświadczenia woli.

W polskim Kodeksie cywilnym problematyka ta została ukształtowana w tytule IV dotyczącym czynności prawnych, w dziale IV odnoszącym się do wad oświadczenia woli. Dział ten wyczerpująco ukazał wszystkie sytuacje, w których strona może powołać się na wadliwość swojego oświadczenia. Jedną z opisywanych w tym dziale Kodeksu cywilnego wad jest błąd, który stanowi przedmiot zainteresowania w niniejszym artykule. Na tę wadę można powoływać się w wielu sferach życia codziennego. Ma ona zastosowanie zarówno przy czynnościach dokonywanych w prawie rzeczowym, prawie zobowiązań, jak również w prawie spadkowym.

I. Potocznie przez „błąd” rozumie się mylne wyobrażenie człowieka o rzeczywistości lub brak jakiegokolwiek wyobrażenia o niej. Mając takie

błędne wyobrażenie, człowiek może dokonywać różnych działań. Należy się zatem zastanowić, w jakim zakresie wspomniane mylne wyobrażenie o rzeczywistości ma doniosłość dla skutków prawnych złożonego oświadczenia woli. Poszczególne systemy prawa cywilnego różnie odnoszą się do tej kwestii. Wszystkie systemy prawne uwzględniają błąd przy ocenie skuteczności prawnej oświadczeń woli, ale nie ma takiego systemu prawnego, który uwzględniłby każdy błąd osoby składającej oświadczenie woli. Uniemożliwiłoby to funkcjonowanie obrotu gospodarczego, czyniąc niepewną każdą zawartą umowę. Tylko więc błąd prawnie kwalifikowany może wpływać negatywnie na skuteczność oświadczenia woli.

Rozwiązania prawne mają na celu uwzględnienie interesów partnera osoby składającej oświadczenie woli pod wpływem błędu. Należy tutaj kierować się nie tylko przepisami prawnymi – niekiedy o bardzo ogólnym kształcie¹, ale także rozwiniętą w poszczególnych krajach doktryną prawniczą. Można stwierdzić, że w XX wieku ujawniła się dominująca tendencja, wiodąca ku coraz szerszemu uwzględnieniu interesów odbiorcy oświadczenia woli². Mimo to w dzisiejszych systemach prawnych zarysowują się dość wyraźnie trzy grupy unormowań prawnych, w zależności od stopnia ochrony udzielanej przez prawo kontrahentowi osoby błędzącej. Wedle tego kryterium możemy wyróżnić:

1. Systemy, w których brak jest normy prawnej zapewniającej jakąkolwiek ochronę osobie działającej w zaufaniu do złożonego oświadczenia woli. Możliwość powołania się na błąd jest uzależniona wyłącznie od jego wystąpienia w określonej postaci. Do takich systemów zaliczyć możemy prawo francuskie, belgijskie, holenderskie.

2. Systemy zapewniające pewną ochronę kontrahentowi osoby błędzącej przez przyznanie mu odszkodowania na wypadek doprowadzenia do unieważnienia czynności prawnej przez błędzącego. Do tej grupy zaliczymy prawo niemieckie, szwajcarskie, bułgarskie i rosyjskie.

¹ Na przykład art. 1110 KN, który mówi, że błąd jest przyczyną nieważności umowy tylko wówczas, gdy dotyczy samej istoty rzeczy, będącej przedmiotem umowy. Nie jest przyczyną nieważności, jeśli odnosi się tylko do osoby, z którą ma się właśnie zawrzeć umowę, chyba że ze względu na tę osobę był właśnie główną przyczyną umowy – Ustawa z dnia 21 marca 1804 r. – Kodeks Napoleona (Dz. U. z 1921, nr 64, poz. 397 z późn. zm.).

² Z. R a d w a ņ s k i, [w:] *System prawa cywilnego. Część ogólna*, red. S. Grzybowski, Warszawa–Wrocław–Kraków–Łódź–Gdańsk 1985, s. 394.

3. Systemy, które uzależniają prawną doniosłość błędu od określonej postawy kontrahenta osoby błędzącej. Przykładem są ustawodawstwa austriackie, włoskie, węgierskie³.

Także polskie unormowania zaliczane są do tej ostatniej grupy. Droge wytyczył już kodeks zobowiązań z 1934 r. (art. 36-38), w którym przepisy te zostały ulokowane w rozdziale o wadach oświadczenia woli. W zmienionej nieco postaci instytucję tę przejęły Przepisy ogólne prawa cywilnego z 1950 r.⁴ (art. 72, 73), a następnie – z pewnymi zmianami – Kodeks cywilny z 1964 r. (art. 84-86).

Kodeks cywilny nie definiuje błędu wprost, ale poprzez sprecyzowanie przesłanek mających znaczenie prawne określa, które błędy w potocznym rozumieniu tego słowa są uważane przez prawo za wadę oświadczenia woli w rozumieniu art. 84-86 i 88 KC, będącą podstawą do uchylenia się od skutków prawnych wadliwego oświadczenia. Przepisy dotyczące błędu, zamieszczone w dziale IV, mają charakter ogólny i generalny i są przepisami bezwzględnie obowiązującymi (*iuris cogentis*), co znaczy, że ich modyfikacja i odstępstwo od nich możliwe są tylko na podstawie przepisów szczególnych, których przykładem są: art. 918, 954, 1019, 1045 KC i 80 KRO⁵.

Definicja błędu została sprecyzowana przez Sąd Najwyższy, który to w swym postanowieniu przyjął, że przez błąd, jako wadę oświadczenia woli, rozumie się mylne wyobrażenie o rzeczywistym stanie rzeczy. Pod pojęciem błędu rozumie się również mylne wyobrażenie o treści złożonego oświadczenia, tj. wystąpienie niezgodności między wolą a jej przejawem⁶. Postanowienie to, jako że najpełniej charakteryzuje wadę błędu, doczekało się licznych glos⁷.

Błąd w znaczeniu wady oświadczenia woli jest określany jako błąd postrzegania, w odróżnieniu od błędu przewidywania i wnioskowania, które należąc do sfery motywacyjnej podejmowanej czynności prawnej, tworzą pobudkę, pod wpływem której wyrażone zostało oświadczenie woli, uznane na-

³ B. L e w a s z k i e w i c z - P e t r y k o w s k a, *Wady oświadczenia woli w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 1973, s. 87.

⁴ Ustawa z dnia 18 lipca 1950 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz. U. nr 34, poz. 311).

⁵ S. R u d n i c k i, [w:] S. D m o w s k i, S. R u d n i c k i, *Komentarz do kodeksu cywilnego*, Warszawa 2003, s. 344.

⁶ Postanowienie SN z 21 lutego 1973 r., III CRN 415/72 (niepubl.).

⁷ J. L a p i e r r e, „Nowe Prawo” 1975, nr 5, s. 755; W. S i e d l e c k i, „Państwo i Prawo” 1975, nr 4, s. 105.

stępnie przez oświadczającego za „błąd”, gdy okazało się, że oświadczenie nie osiągnęło zysków, na które liczone⁸.

Artykuł 84 KC wskazuje, że błąd może polegać na:

1) wadliwym powzięciu aktu woli, np. ktoś kupuje kopię obrazu w przekonaniu, że jest to oryginał – błąd *sensu stricto*;

2) mylnym wyobrażeniu o treści złożonego oświadczenia woli, np. ktoś w ofercie pisze 1000 zł zamiast 100 zł – pomyłka⁹.

Błąd *sensu stricto* polega zazwyczaj na fałszywym wyobrażeniu o właściwościach przedmiotu transakcji, powodującym, że oświadczenie odpowiada rzeczywistej woli składającego, natomiast pomyłka polega na niezgodności między wolą oświadczającego a treścią oświadczenia. Taki nieostry podział rodzi wiele niejasności. Trzeba więc mieć świadomość tego, że w większości wypadków odróżnienie błędu *sensu stricto* od pomyłki, a także pobudki dotyczącej wyłącznie sfery motywacyjnej oświadczenia jest niezwykle trudne, a czasem wręcz niemożliwe. Z tego też powodu kodeks cywilny starał się uniknąć tej trudności przez całkowite wyeliminowanie pobudki i jej znaczenia prawnego z treści przepisów o wadach oświadczenia woli, przyjmując podział na błędy co do treści czynności prawnej i błędy niedotyczące treści czynności prawnej, do których należy między innymi pobudka. Nie można jednak zaprzeczyć, że odmówienie pobudce całkowitego znaczenia prawnego nie jest ani możliwe, ani pożądane. Orzecznictwo stoi na stanowisku, że jeżeli do treści czynności prawnej włączona została określona motywacja, to wówczas błąd w pobudce, który sam w sobie jest prawnie obojętny, urasta do błędu istotnego co do treści czynności prawnej¹⁰. Dzieje się tak dlatego, że ostatecznie każdy błąd co do treści oświadczenia woli jest mniej czy więcej błędem co do pobudki. Wykreślenie zatem pobudki z przepisów o wadach oświadczenia woli nic tutaj nie zmienia. Trudność, o której mowa, sprawia, że w nauce poszukuje się innych jeszcze środków pozwalających jej uniknąć. Jednym z takich środków jest przyjęcie odmiennego podziału błędów na: błąd co do okoliczności objętych treścią oświadczenia woli i błąd co do okoliczności wyrażnie treścią oświadczenia nieobjętych, ale do treści tej należących

⁸ Wyrok SA w Warszawie z 17 sierpnia 1994r., I ACr 312/94, w. 8, poz. 41.

⁹ K. P i e t r z y k o w s k i, [w:] *Kodeks cywilny – komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2005, s. 364.

¹⁰ Uzasadnienie uchwały SN z 31 sierpnia 1989 r., III PZP 37/89, OSNCP 1990, nr 9, poz. 108.

w świetle wykładni uwzględniającej panujące zwyczaje i uczciwość w obrocie¹¹.

Nie ma natomiast podstaw do spotykanego w piśmiennictwie odróżnienia błędu od nieporozumienia, prawo polskie bowiem nie zna takiego szczególnego rodzaju błędu i nie przypisuje mu żadnego znaczenia prawnego w odróżnieniu od prawa niemieckiego (§ 155 KCN¹²).

Od błędu jako wady oświadczenia woli należy odróżnić dyssens, tzn. sytuację, w której oświadczenie woli jest na tyle niejasne lub wieloznaczne, że nie można ustalić jego znaczenia w drodze wykładni. Nieporozumienie może wystąpić zarówno w postaci uzewnętrznionej, jak i ukrytej. Pierwsza zachodzi wtedy, gdy obie strony wiedzą o tym, że nie są w zgodzie. Ta forma nie wywołuje żadnych trudności, ponieważ jest oczywiste, że żadna umowa nie została zawarta. Sytuacja się komplikuje przy dyssensie ukrytym. Za przykład takiego może służyć przypadek oferowania komuś dostawy określonego towaru „po znanej cenie”, przez którą przyjmujący ofertę rozumie tę, jaką stale dotąd płacił za taki towar, oferent zaś ma na myśli ostatnio dopiero co podwyższoną cenę tego towaru na rynku. Stwierdzenie tego rodzaju ukrytego dyssensu unieważni automatycznie całą umowę z uwagi na brak istotnego dla każdej ze stron konsensusu, *quo ad essentialia negotii*. Dlatego też żadne pojęcie błędu nie będzie tu w ogóle wchodziło w grę¹³.

Przepisy regulujące wady oświadczenia woli nie odnoszą się do adresata oświadczenia. Pracodawca, który błędnie zrozumiał oświadczenie pracownika, nie może powoływać się na działanie pod wpływem błędu (art. 84 KC w zw. z art. 300 KP¹⁴). Oświadczenie woli pracownika należy tłumaczyć z zastosowaniem art. 65 § 1 KC w zw. z art. 300 KP.¹⁵

II. Artykuł 84 KC wskazuje na przesłanki błędu, które obiektywizują jego pojęcie, choć samo zjawisko błędu ma charakter subiektywny, gdyż jest związane ze sferą psychiczną człowieka¹⁶. Dla uznania prawnej doniosłości błędu należy ustalić, czy mamy do czynienia z błędem co do treści czynności prawnej. Określenie to wprowadzone zostało przez kodeks cywilny. Dotychczasowe przepisy posługiwały się innymi kryteriami. Rozróżniano błąd co do

¹¹ S. R u d n i c k i, [w:] S. D m o w s k i, S. R u d n i c k i, *Komentarz do kodeksu cywilnego*, Warszawa 2003, s. 334.

¹² Kodeks cywilny niemiecki z 1896 r.

¹³ A. K o z a c z k a, *Błąd jako wada oświadczenia woli*, Kraków 1961, s. 17.

¹⁴ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (Dz. U. nr 24, poz. 141 z późn. zm.).

¹⁵ Wyrok SN z 4 grudnia 1998 r., I PKN 478/98, OSNP 2000, nr 2, poz. 59.

¹⁶ A. W y p i ó r k i e w i c z, [w:] *Kodeks cywilny – komentarz*, Warszawa 2005, s. 224.

treści oświadczenia woli i błąd w pobudce. Oznaczało to rozwiązanie problemu na płaszczyźnie psychologicznej. Błąd w sferze motywacyjnej nie uzasadniał uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli¹⁷. Ze względu na to, że granice między błędem w pobudce a błędem co do treści oświadczenia woli są płynne, dokładne ich wytyczenie jest znacznie utrudnione, bardzo często niemożliwe. Ponadto sformułowanie „błąd co do treści oświadczenia woli” mogło sugerować, iż chodzi o błąd dotyczący wyłącznie samej treści złożonego oświadczenia woli, co z kolei nieomal zawsze ograniczałoby przypadki błędu do omyłki. Kodeks cywilny odrzucił podane wyżej rozwiązanie jako mało przydatne. Zastąpiono je nowym, a mianowicie: błąd co do treści czynności prawnej oraz błąd nie dotyczący treści prawnej, odmawiając temu ostatniemu w zasadzie prawnego znaczenia. To nowe dla KC rozwiązanie pozwala na wysunięcie kilku stwierdzeń.

Nowe określenie oznacza oderwanie się od rozważań psychologicznych. Faza procesu psychicznego, w której błąd nastąpił, nie ma żadnego znaczenia, decyduje bowiem związek błędu z czynnością prawną.

Zakres błędu co do treści czynności prawnej jest szerszy od błędu co do treści oświadczenia woli, ponieważ treść czynności prawnej jest pojęciem szerszym od treści oświadczenia woli. Zgodnie z art. 60 KC oświadczenie woli to każde zachowanie się człowieka, które w sposób dostatecznie zrozumiały, w tym również przez ujawnienie tej woli w postaci elektronicznej, wyraża wolę wywołania skutku prawnego. Sens tego zachowania ustala się w drodze wykładni. Gdy wynik wykładni każe uznać określone zachowanie za zmierzające do wywołania skutków cywilnoprawnych, to zachowanie to należy zakwalifikować jako oświadczenie woli. Przez czynność prawną zaś rozumiemy taki stan faktyczny, w skład którego wchodzi co najmniej jedno oświadczenie woli, stanowiące uzewnętrznioną decyzję podmiotu prawa cywilnego wywołania określonych skutków cywilnoprawnych. Ustawa wiąże z tym stanem skutki wyrażone w tym oświadczeniu, także inne skutki wynikające z ustawy, ustalonych zwyczajów czy zasad współżycia społecznego. Niezbędnym składnikiem każdej czynności prawnej jest oświadczenie woli¹⁸.

Sformułowanie „błąd co do treści czynności prawnej” stanowi przejaw dalszego uogólnienia i obiektywizacji błędu.

¹⁷ B. L e w a s z k i e w i c z - P e t r y k o w s k a, [w:] *System prawa cywilnego. Część ogólna*, red. S. Grzybowski, Warszawa–Wrocław–Kraków–Łódź–Gdańsk 1985, s. 672.

¹⁸ A. K a w a ł k o, H. W i t c z a k, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2006, s. 120.

Odmienność rozwiązania kodeksu cywilnego w zestawieniu z przepisami ogólnymi prawa cywilnego z 1950 r. jest wyraźna. Jest oczywiste, że zakres określeń „błąd co do treści czynności prawnej” i „nie dotyczący treści czynności prawnej” nie pokrywa się z zakresem rozróżnienia błędu co do treści oświadczenia woli i błędu co do pobudki¹⁹.

Dokładniejsza analiza terminu „błąd co do treści czynności prawnej” wymaga wstępnego wyjaśnienia pojęć: czynność prawna, treść czynności prawnej²⁰.

Czynność prawna jest stanem faktycznym, w którego skład wchodzi co najmniej jedno oświadczenie woli oraz niekiedy inne wskazane przez ustawę elementy, konieczne do wywołania skutków prawnych (np. art. 155 § 2 KC)²¹.

Pod pojęciem treści czynności prawnej należy rozumieć wyrażone w oświadczeniu woli postanowienia, mające na celu wywołanie określonych skutków prawnych. Czynności prawne prowadzą do powstania, zmiany lub ustania stosunku cywilnoprawnego i – obok skutków zamierzonych przez strony i wyrażonych w oświadczeniu woli – wywierają również skutki wynikające z ustawy, zasad współżycia społecznego i ustalonych zwyczajów, nawet jeśli strony nie obejmowały ich swoim zamiarem (art. 56 KC). Doktryna wyróżniła następujące elementy treści czynności prawnej:

– *essentialia negotii*, elementy przedmiotowo istotne, których wyróżnienie pozwala na zakwalifikowanie dokonywanej, konkretnej czynności prawnej do ustawowo określonego typu czynności. Elementy te indywidualizują czynność pod względem prawnym. Zakwalifikowanie czynności prawnej do określonego typu pozwala określić wynikające z ustawy skutki takiej czynności prawnej. Indywidualizacja czynności prawnej może nastąpić również przez określenie właściwości stron tej czynności.

– *naturalia negotii*, elementy przedmiotowo nieistotne, które nie decydują o zakwalifikowaniu danej czynności prawnej do określonego typu czynności.

¹⁹ Jedynie w przypadku podstępu pojęcia te mogą być utożsamiane. Zgodnie ze stanowiskiem SN, który na gruncie kodeksu cywilnego operuje dawnymi pojęciami: „Do uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli złożonego pod wpływem błędu wywołanego podstępnie wystarcza, żeby błąd, tj. mylne wyobrażenie o rzeczywistym stanie rzeczy, dotyczył okoliczności spoza treści oświadczenia woli, a m.in. sfery motywacyjnej, która stanowiła przyczynę złożenia tego oświadczenia woli” – Wyrok SN z dnia 15 stycznia 1970 r., I CR 400/69, OSNCP 1970, nr 12, poz. 225.

²⁰ B. L e w a s z k i e w i c z - P e t r y k o w s k a, *Błąd jako wada oświadczenia woli*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 8(1972), s. 9 n.

²¹ A. W o l t e r, J. I g n a t o w i c z, K. S t e f a n i u k, *Prawo cywilne – zarys części ogólnej*, Warszawa 2000, s. 230.

Nieobjęcie ich treścią czynności prawnej nie ma wpływu na skuteczność tej czynności. Ma to zastosowanie do takich postanowień umowy, które regulowane są przez ustawę przepisami dyspozytywnymi. Pominięcie w treści czynności prawnej takich postanowień powoduje, że zastosowanie będą miały odpowiednie przepisy ustawy.

– *accidentalia negotii*, elementy treści czynności prawnej należące do elementów przedmiotowo nieistotnych, a które z woli stron zostały podniesione do rangi elementów istotnych. W przeciwieństwie do *naturalia negotii*, ich zastrzeżenie w treści czynności prawnej stanowi konieczną przesłankę wystąpienia wskazanych w nich skutków prawnych. Do takich elementów możemy zaliczyć np. warunek, termin, zadatek, odstępnę czy karę umowną²².

Podsumowując to, co zostało omówione wyżej, można dojść do następującego stwierdzenia: skoro błąd musi dotyczyć czynności prawnej, to wystarczy błędne wyobrażenie jakiegokolwiek jej elementu, ponieważ zsumowanie składników niedotkniętych wadą z fałszywie przedstawionymi z reguły musi dać nieprawidłowy obraz całości. Sformułowanie „błąd co do treści czynności prawnej” stanowi pewien skrót myślowy, wyrażający w istocie błąd co do okoliczności wchodzących w skład treści czynności prawnej. Takie zdanie wyraził też Sąd Najwyższy²³.

Ponieważ konkretna czynność prawna może się składać z wielu „warstw”, to i błąd może odnosić się do każdej z nich. Błąd co do treści czynności prawnej może przeto dotyczyć następujących okoliczności: a) objętych treścią oświadczenia woli; b) nie objętych treścią oświadczenia woli, ale łączących się ściśle z oświadczeniem woli; c) związanych nie z oświadczeniem woli, lecz z innymi składnikami treści czynności prawnej.

Istnienie błędu jako fałszywego obrazu rzeczywistości, w której działa błądzący, jest faktem. Zakwalifikowanie go jednak do rzędu błędów co do treści czynności prawnej jest rezultatem oceny wydanej w oparciu o zbadanie całokształtu sytuacji, w jakiej błądzący się znalazł. Aby to sprecyzować, należy wskazać kryteria zezwalające na przyjęcie takiej oceny. Decydujący powinien tu być stopień powiązania okoliczności dotkniętej błędem z całokształtem czynności prawnej. Zachodzi on wówczas, gdy:

– fakt mylnie wyobrażony, zniekształcający obraz całokształtu sytuacji, łączy się ściśle z samą strukturą konkretnej czynności prawnej, np. błąd co do przedmiotu sprzedaży, co do charakteru skutków czynności prawnej, np.

²² K a w a ł k o, W i t c z a k, *Prawo cywilne*, s. 143 n.

²³ Uchwała SN z 18 listopada 1967 r., III CZP 59/67, OSNCP 1968, nr 7, poz. 117.

ktos kupuje nieruchomość w zamiarze uzyskania jej własności, a w rzeczywistości nabywa tylko wieczyste użytkowanie;

– błąd dotyczy okoliczności, która stała się podstawą dokonania czynności prawnej w określonej postaci, np. błąd co do koniecznych kwalifikacji fachowych osoby, do której zwrócono się z propozycją umowy. Związek ten jest dostatecznie ścisły, jeżeli błąd, ingerując w istotę czynności prawnej, wypacza niejako jej sens²⁴.

Podsumowując należy stwierdzić, że błąd może dotyczyć każdego składnika treści czynności prawnej, a więc zarówno elementów przedmiotowo istotnych, jak też podmiotowo istotnych i nieistotnych, a także okoliczności dotyczących przedmiotu czynności prawnej. Może także odnosić się zarówno do treści całej umowy, jak i do jej poszczególnych postanowień, np. ceny²⁵.

W tym miejscu należy wskazać typowe sytuacje, które objęte są pojęciem błędu co do treści czynności prawnej, i w ten sposób dookreślić znaczenie tego zwrotu. Błędne wyobrażenie składającego oświadczenie woli może odnosić się do przedmiotu lub cech przedmiotu czynności prawnej. Przykładem tego mogą być pomyłki, wyrażające się w przejęzyczeniu. Na przykład ktoś chce sprzedać węgiel po 330 zł za tonę, a mówi lub pisze, że sprzedaje za 300 zł; ktoś inny sprzedaje nieruchomość, podając jej niewłaściwy numer w księdze wieczystej itp.

Niewłaściwe oznaczenie typu czynności prawnej także należy do błędu co do treści czynności prawnej. Przykładem może być sytuacja, w której osoba, która w rzeczywistości zamierza wynająć grunt, pisze lub mówi o jego wydzierżawieniu, nie zdając sobie sprawy ze znaczenia tych terminów i wynikających stąd konsekwencji prawnych. W takich sytuacjach bardzo ważne jest to, że składający oświadczenie woli nie zdaje sobie sprawy z nieadekwatności treści złożonego oświadczenia do jego rzeczywistych intencji. To właśnie odróżnia błąd od pozornych oświadczeń woli, gdzie owa niezgodność nie pojawia się.

Biorąc pod uwagę, że treść czynności prawnej jest zawsze związana z indywidualnie oznaczoną osobą, trzeba przyjąć, że zakresem pojęcia błędu co do treści czynności prawnej objęty jest także błąd co do drugiej strony²⁶. Z błędem takim mamy do czynienia np. w sytuacji zawarcia umowy z osobą, która podała się za kogoś innego. W tym przypadku sformułowanie „treść

²⁴ L e w a s z k i e w i c z - P e t r y k o w s k a, *Błąd jako wada*, s. 12 n.

²⁵ J. R a j s k i, *Prawo o kontraktach w obrocie gospodarczym*, Warszawa 1994, s. 69.

²⁶ R a d w a Ń s k i, [w:] *System prawa*, s. 396.

czynności prawnej” obejmuje ustalenia, kto z kim zawiera umowę oraz ustalenia co do wzajemnych praw i obowiązków stron²⁷.

Tego rodzaju błąd należy odróżnić od błędu co do określonych cech drugiej strony czynności prawnej – zwłaszcza jej kwalifikacji zawodowych, właściwości psychicznych lub fizycznych (np. A zawarł z B umowę o dokonanie zabiegu ginekologicznego, błędnie sądząc, że jest ginekologiem, a był laryngologiem). Takie odróżnienie jest szczególnie istotne na tle art. 15¹ KRO, który uwzględnia błąd nupturienta tylko co do osoby drugiego nupturienta, a już nie co do jego cech osobowych. Uwagi te mają zastosowanie także do osób prawnych (np. A zawarł ze spółką z o.o. umowę o przewóz dzieci autokarem, błędnie sądząc, iż zawodowo trudni się ona przewozem osób, podczas gdy zajmowała się ona spedycją).

Szeroko pojmowana treść czynności prawnej pozwala także uwzględniać mylne wyobrażenia o skutkach czynności prawnych wyznaczonych ustawą lub ustalonymi zwyczajami (art. 56 KC). Wnioskować można, że w tym względzie ograniczona zostaje zasada *ignorantia iuris nocet*²⁸. Sąd Najwyższy w jednym ze swych orzeczeń wyraźnie uznał błąd co do prawa za błąd odnoszący się do treści czynności prawnej²⁹.

Nieco inaczej przedstawia się sytuacja, gdy ktoś ma mylne wyobrażenie o sytuacji prawnej swojego partnera. Nie mamy tu bowiem do czynienia z ogólną znajomością norm prawnych, lecz z wiedzą o konkretnej sytuacji prawnej partnera, a zwłaszcza o tym, czy przysługują mu określone uprawnienia pozwalające na rozporządzanie rzeczą będącą przedmiotem czynności prawnej. Jednakże i w tej sytuacji należy uznać, iż zachodzą przesłanki do stwierdzenia błędu prawnie doniosłego. Takie stanowisko zajął Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 1972 r.³⁰, które doczekało się kilku pozytywnych glos³¹.

Do zakresu błędu dotyczącego treści czynności prawnej nie należy ogólna ocena zdolności płatniczej dłużnika. W przypadku gdy bank, mylnie oceniając, że jego klient posiada zdolność kredytową, udzielił mu kredytu, to

²⁷ A. H a r l a, *Ważność umowy zawartej z osobą fizyczną, która przy zawarciu umowy podała się za kogoś innego*, „Palestra” 2002, nr 11-12, s. 54 n.

²⁸ F. S t u d n i c k i, *Obecna rola zasady „nie można zasłaniać się nieznaną sobie prawą”*, „Studia Cywilistyczne” 10(1967), s. 17 n.

²⁹ Wyrok SN z 24 stycznia 1974 r., II CR 761/73, OSP 1975, nr 11, poz. 238.

³⁰ Wyrok SN z 24 października 1972 r., I CR 177/72, OSN 1973, nr 10, poz. 171.

³¹ B. L e w a s z k i e w i c z - P e t r y k o w s k a, „Państwo i Prawo”, 1975, nr 7, s. 168 n.

następnie nie może powołać się na swój błąd. Tak samo będzie w sytuacji, gdy składający oświadczenie mylnie ocenił inne stany faktyczne stanowiące przesłankę jego decyzji, jednak nie ujawnione w czynności prawnej. O błędzie nie można też mówić w sytuacji, gdy ktoś podpisuje dokument, nie znając jego treści. W takim wypadku należy przyjąć, że akceptuje wszystkie zawarte w nim postanowienia.

Nie ma doniosłości prawnej także mylna ocena okoliczności przyszłych, a nie objętych treścią czynności prawnej (np. w postaci warunku). Na własne ryzyko działa więc ten, kto nabywa określoną nieruchomość w złudnym mniemaniu, iż w najbliższej okolicy dokonane zostaną inwestycje, które niepomniernie zwiększą jej wartość rynkową. Na takim stanowisku stanął też Sąd Najwyższy³² stwierdzając, iż błąd kupującego, którego oczekiwania na zmianę charakteru zakupywanej działki rolnej na rekreacyjną nie urzeczywistniły się, nie jest błędem dotyczącym treści umowy w rozumieniu art. 84 KC³³.

III. Drugą ogólną cechą błędu prawnie doniosłego jest jego istotność. Cecha ta określona została bliżej w art. 84 § 2 KC, zgodnie z którym można powołać się tylko na błąd uzasadniający przypuszczenie, że gdyby składający oświadczenie woli nie działał pod wpływem błędu i oceniał sprawę rozsądnie, nie złożyłby oświadczenia tej treści. Definicja ta ma za sobą długoletnią tradycję, odpowiada bowiem określonej poprzednio w art. 37 § 2 KZ, a następnie w art. 72 § 2 POPC definicji błędu istotnego³⁴.

Z treści tego artykułu wynika, że błąd musi być nie tylko subiektywnie istotny, tj. stanowić przyczynę sprawczą oświadczenia woli, ale i obiektywnie istotny, czyli tego rodzaju, że żaden rozsądny człowiek, znający prawdziwy stan rzeczy, nie złożyłby oświadczenia woli tej treści³⁵. Błąd nie odpowiadający tym kryteriom nie ma prawnej doniosłości³⁶. Stanowisko to budzi jednak pewne wątpliwości, głównie co do sposobu interpretacji subiektywnej istotności błędu. Nie chodzi tutaj ani o przyczynę, ani o to, by była ona sprawczą. Użycie tego określenia niczego w tym kontekście nie tłumaczy. Wskazuje natomiast, że tylko taki błąd, który stał się przyczyną, tzn. spowodował, wywołał podjęcie decyzji i złożenie oświadczenia woli, może być uznany za subiektywnie istotny. Błąd nie zawsze musi być przyczyną

³² Wyrok SN z 15 października 1997 r., III CKN 214/97, OSP 1998, nr 6, poz. 112.

³³ R a d w a ń s k i, [w:] *System prawa*, s. 397.

³⁴ R u d n i c k i, [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego*, s. 347.

³⁵ W o l t e r, I g n a t o w i c z, S t e f a n i u k, *Prawo cywilne*, s. 309.

³⁶ Wyrok SN z 7 czerwca 1976 r., IV CR 179/76, OSN 1977, nr 2, poz. 32.

oświadczenia woli, a nieraz musi być uznany za istotny zarówno subiektywnie, jak i obiektywnie. Dla zobrazowania tej sytuacji można podać następujący przykład: A kupuje pierścionek w przeświadczeniu, że jest złoty, podczas gdy w rzeczywistości jest on tylko pozłacany. W tym przypadku przyczyną w rozumieniu prawa jest chęć uzyskania określonego prawa majątkowego, tj. prawa własności pierścionka. Przyczyną z punktu widzenia życiowego może być na przykład zamiar zdobycia lokaty kapitału, zadośćuczynienia zachciance – pierścionek się po prostu podoba osobie A, myli się ona jednak co do jego wartości. Nie ma wątpliwości, iż błąd jest istotny, choć wcale nie był przyczyną złożenia oświadczenia woli. Rozumowanie w kategoriach przyczynowości nie na wiele się tu zda. Można stwierdzić, że nie pasuje do rozważanego zagadnienia, pochodzi bowiem z innej płaszczyzny. Subiektywnie rzecz ujmując, istotność błędu jest to rozmiar niespodzianki, zaskoczenia, jakie spotykają stronę w chwili odkrycia prawdziwego stanu rzeczy³⁷.

Nie wydaje się, aby było potrzebne i celowe utrzymywanie konieczności badania istotności subiektywnej. Ocena istotności błędu jest tak naprawdę obiektywna, ponieważ inna być nie może, i taka zresztą być powinna. Subiektywna istotność, której nie tworzy obiektywna, nie ma żadnego znaczenia. Brak istotności subiektywnej spowoduje w ostateczności to, że strona – mimo istnienia obiektywnych przesłanek – nie uchyli się od skutków prawnych swego oświadczenia woli. Można przyjąć, że wystarczająco zabezpiecza stanowisko strony błędzającej pozostawienie jej możliwości wyboru pomiędzy uchyleciem i nieuchyleniem się od skutków prawnych jej oświadczenia woli³⁸.

Jak stwierdza art. 84 § 2 KC, ocena istotności błędu musi być rozsądna. Istotność wyraża znaczenie, rolę błędu dla dokonanej czynności prawnej. Można by rzec, że jest to ciężar gatunkowy błędu. Błąd jest istotny tylko wtedy, gdy stawia pod znakiem zapytania sensowność dokonanej czynności prawnej. Oświadczenie woli, w konfrontacji z rzeczywistością, przedstawia się nam jako nieracjonalne, pozbawione uzasadnienia z punktu widzenia życiowego lub prawnego. Taka ocena możliwa jest po dokładnym przeanalizowaniu interesów strony błędzającej oraz całokształtu sytuacji, w której działała. Podsumowując, można stwierdzić, że zakwalifikowanie błędu jako istotnego jest konsekwencją uznania złożonego oświadczenia woli za nieracjonalne w świetle interesów składającego je i okoliczności sprawy.

³⁷ L e w a s z k i e w i c z - P e t r y k o w s k a, *Błąd jako wada*, s. 13 n.

³⁸ L e w a s z k i e w i c z - P e t r y k o w s k a, [w:] *System prawa cywilnego. Część ogólna*, red. S. Grzybowski, Warszawa–Wrocław–Kraków–Łódź–Gdańsk 1985, s. 674.

Nie ma znaczenia, czy błąd jest błędem co do faktu, czy co do prawa, czy dotyczy czynności prawnej w jej całokształcie, czy też poszczególnych jej elementów. Obojętne jest też, czy błąd odnosi się do faktów poprzedzających zawarcie czynności prawnej, jej towarzyszących, czy też jej skutków. Bezcelowe jest wyliczanie rodzajów błędu i nawiązywanie do dawniejszych klasyfikacji takich, jak np. *error in corpore, in qualitate* itp. Nie ma znaczenia wybaczalność błędu ani fakt zawinienia go przez błędzącego. Są sytuacje, w których nawet przy rażącym niedbalstwie można powołać się na błąd. Decydujące znaczenie ma bowiem nie to, jakiej okoliczności błąd dotyczy, ani też nie to, w jakiej fazie procesu psychicznego powstał, lecz stopień związania błędu z całą czynnością prawną oraz siła jego oddziaływania na ostateczny obraz tej czynności.

Stwierdzenie, że mamy do czynienia z istotnym błędem co do treści czynności prawnej, uzasadnia uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia woli we wszystkich wypadkach, z wyjątkiem czynności prawnych dwustronnych odpłatnych. Istotność usprawiedliwia uchylenie się od skutków prawnych czynności jednostronnych oraz wszystkich czynności prawnych nieodpłatnych – zarówno jednostronnych, jak i dwustronnych³⁹.

Jako że elektroniczne czynności prawne mieszczą się w tym zakresie, to przy powoływaniu się na błąd będzie też brana pod uwagę przesłanka jego istotności. Pod względem organizacyjnym obrót elektroniczny znacznie odbiega od tradycyjnych sposobów wymiany handlowej, motywy uczestników pozostają takie same. Jeżeli błąd podważa sens dokonania czynności prawnej, należy stwierdzić, że jest istotny. Warto jednak wskazać, że sposób organizacji obrotu elektronicznego w dużym stopniu może spowodować, że znaczna część popełnianych błędów będzie istotna. Ograniczenia w przepływie informacji sprawiają bowiem, że bardzo łatwo nabrać fałszywego przekonania zarówno o stanie „rzeczywistości wirtualnej”, jak i świata realnego, do którego określone informacje zawarte w sferze wirtualnej się odnoszą. Pamiętać należy, że w dużym stopniu miarą istotności błędu jest postawa błędzącego. Ma on bowiem możliwość powołania się na błąd albo – przez milczenie w tym zakresie – doprowadzenia do konwalidacji czynności prawnej⁴⁰.

³⁹ L e w a s z k i e w i c z - P e t r y k o w s k a, *Wady oświadczenia woli w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 1973, s. 116.

⁴⁰ M. D r o z d o w i c z, *Błąd w elektronicznych czynnościach prawnych*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2001, nr 9, s. 28.

Wielu przykładów, jak orzecznictwo i doktryna rozumieją pojęcie błędu istotnego, dostarczają publikowane orzeczenia Sądu Najwyższego i poświęcone im liczne wypowiedzi w piśmiennictwie⁴¹. Najwięcej uwagi Sąd Najwyższy poświęca problemowi istotności błędu przy uznaniu dziecka. Tak np. za błąd istotny uznaje się mylne przekonanie uznającego, że jest ojcem dziecka, oparte na przeświadczeniu, że tylko on obcował w okresie koncepcyjnym z matką dziecka⁴². Podobnie błąd uznającego co do daty urodzenia dziecka jako błąd co do faktu pochodzenia dziecka od mężczyzny, który je uznał, jest istotny i stanowi wadę oświadczenia woli w rozumieniu art. 80 § 1 KRO⁴³. Istotny będzie także błąd polegający na mylnym przekonaniu uznającego, że dziecko urodziło się przedwcześnie, podczas gdy w rzeczywistości urodziło się donoszone, wobec czego zostało poczęte wcześniej niż uznający poznał matkę dziecka. Z kolei mężczyzna, który uznał dziecko, nie może żądać unieważnienia uznania z powodu błędu na tej tylko podstawie, że ujawnione później cechy krwi wyłączają możliwość jego ojcostwa⁴⁴. Nie stanowi istotnego błędu uznanie dziecka przez mężczyznę dlatego, że matka dziecka obiecała zawrzeć z nim małżeństwo, ale obietnicy nie dotrzymała⁴⁵.

W innej grupie spraw Sąd Najwyższy uznał, że spółdzielnia może uchylić się od swego oświadczenia woli o przydziale mieszkania członkowi z powodu istotnego błędu wywołanego przez członka, który starając się o przydział mieszkania zataił wobec spółdzielni, że jego zamiarem nie było zamieszkanie w tym mieszkaniu, ale zbycie spółdzielczego prawa do lokalu⁴⁶.

IV. W przypadku oświadczeń woli kierowanych do konkretnego adresata Kodeks cywilny przewiduje dodatkowe przesłanki unieważnienia. Wprowadzenie tych przesłanek jest w pełni zrozumiałe. Oświadczenie takie wywołuje skutki prawne w sferze prawnej obu stron, a ponadto umowa jest rezultatem ich zgodnego działania. Oczywista jest zatem konieczność rozważenia interesów obu stron. Ocenie podlega sytuacja obu kontrahentów. Chodzi tutaj o zadośćuczynienie postulatowi równorzędnego traktowania stron oraz o zachowanie ich rzeczywistej równowagi. Dla przyznania prawa uchylecia się od skutków prawnych oświadczenia woli szuka się również uzasadnienia w po-

⁴¹ R u d n i c k i, [w:] *Komentarz do kodeksu*, s. 348.

⁴² Wyrok SN z 25 sierpnia 1981 r., I CR 204/81 (niepubl.).

⁴³ Wyrok SN z 7 czerwca 1976 r., IV CR 179/76, OSNCP 1977, nr 2, poz. 32.

⁴⁴ Uchwała 7 sędziów SN z 6 października 1969 r., III CZP 25/69, OSNCP 1970, nr 5, poz. 75.

⁴⁵ Wyrok SN z 29 października 1985 r., I CR 219/85, OSPiKA 1986, nr 7-8, poz. 145.

⁴⁶ Wyrok SN z 6 marca 1980 r., II CR 574/79, OSNCP 1980, nr 11, poz. 209.

stępowaniu kontrahenta. Wymaga się od niego niejako współdziałania w powstaniu nieprawidłowości prowadzącej do wadliwości oświadczenia woli. Nie musi to być współudział czynny, czasami wystarczy bierne zachowanie się, np. zaniechanie sprostowania pomyłki drugiej strony. Błąd może być wywołany nawet milczeniem, jeżeli błędzący mógł z niego wyciągnąć fałszywe wnioski co do okoliczności sprawy⁴⁷.

Takie uregulowanie czyni zadość wymogowi lojalności i zaufania w stosunku do kontrahenta; jak bowiem podkreślano w motywach do projektu kodeksu zobowiązań, zaufanie jest „jedną z podstaw prawa obligacyjnego”. Nie ma bowiem znaczenia, czy uprawnionemu do uchylenia się od oświadczenia woli z powodu błędu można zarzucić brak dbałości o własne sprawy, nieostrożność albo niedbalstwo. Nie ma także znaczenia stopień przyczynienia się do błędu. Jeśli chodzi o zachowanie się adresata, to decyduje wyłącznie związek przyczynowy tego zachowania z powstaniem błędu⁴⁸.

Przy oświadczeniach woli, które są kierowane do innej osoby, prawnie doniosłą wadą jest tylko taki błąd, który oprócz przesłanek ogólnych spełnia jeszcze jedną z trzech, wskazanych w art. 84 § 1 zd. 2 KC, okoliczności⁴⁹:

- adresat wywołał błąd, choćby bez swej winy;
- adresat wiedział o błędzie;
- adresat mógł z łatwością zauważyć błąd.

Ograniczenie to nie dotyczy czynności prawnych nieodpłatnych, co oznacza, że nie ma potrzeby dowodzić, że osoba, której oświadczenie woli zostało złożone, wiedziała o błędzie, sama błąd wywołała chociażby w sposób niezawiniony lub z łatwością mogła błąd zauważyć⁵⁰. Składający oświadczenie woli, które kreuje nieodpłatną czynność prawną (np. darczyńca), może powołać się na błąd już wtedy, gdy dotyczy on treści czynności prawnej (np. umowy darowizny) oraz ma charakter istotny. W tym przypadku ustawodawca nie brał po uwagę interesu drugiej strony czynności prawnej. Wynika to z ogólnego założenia Kodeksu cywilnego, że ten, kto odnosi nieodpłatnie korzyść z czynności prawnej, jest słabiej chroniony w porównaniu z tym, kto uzyskuje ją odpłatnie. Takiego postanowienia nie zawierały poprzednio obowiązujące przepisy o błędzie (art. 37 KZ i art. 72 POPC), Również w obcych

⁴⁷ B. Lewaszkiewicz - Petrykowska, *Uwagi o konstrukcji wad oświadczenia woli w kodeksie cywilnym*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1971, nr 6, s. 67.

⁴⁸ Rudnicki, [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego*, s. 348.

⁴⁹ Wolter, Ignatowicz, Stefaniuk, *Prawo cywilne*, s. 309.

⁵⁰ Wyrok SA w Poznaniu z 18 czerwca 1991 r., I ACr 151/91, OSA 1991, Nr 4, poz. 21.

systemach prawnych nie są spotykane. Podobna sytuacja będzie miała miejsce przy oświadczeniach woli kierowanych do ogółu (np. przyrzeczenie publiczne lub oferty składane *ad incertas personas*).

Wyżej wymienione przesłanki będą miały zastosowanie zarówno przy umowach odpłatnych, jak i przy jednostronnych czynnościach prawnych zmierzających do zakończenia lub przekształcenia stosunków prawnych powstałych na podstawie umów odpłatnych. Wydaje się również, że zakresem tym objęta jest także jednostronna czynność polegająca na złożeniu w formie aktu notarialnego oświadczenia woli o poddaniu się egzekucji⁵¹.

Pierwsza z przesłanek polega na tym, że druga strona wywołała błąd nawet bez swojej winy. Za przykład może posłużyć postać sprzedawcy, który w dobrej wierze oferował obraz Kossaka, a po zawarciu umowy okazało się, że jest to dobrze wykonana kopia. Kupujący może w takim wypadku powołać się na swój błąd, a twierdzenia sprzedawcy, iż sam był przekonany o autentyczności obrazu, nie będą miały doniosłości prawnej w tym względzie. Trafnie ujął to Sąd Najwyższy wyjaśniając, że nie jest konieczne, aby działanie drugiej strony umowy było wyłączną przyczyną błędu. Wystarczy, aby zachowanie drugiej strony było współprzyczyną błędu⁵².

Kolejne dwie przesłanki odnoszą się do wiedzy adresata oświadczenia. Wystarczy, aby wiedział on o błędzie oświadczającego, a nawet gdyby nie wiedział, lecz mógł go z łatwością zauważyć. Zarówno w pierwszym, jak i drugim przypadku chodzi o naganne zachowanie się drugiej strony czynności. Jeżeli mogła ona błąd z łatwością zauważyć, a nie zauważyła go, to znaczy, że nie dołożyła należytej staranności wymaganej wobec uczestników stosunków cywilnoprawnych. Gdy już zauważyła błąd, powinna zwrócić na to uwagę składającemu oświadczenie woli. Takie naganne zachowania adresata oświadczenia woli uzasadniają ochronę składającego oświadczenie, przez to, że może on skutecznie powołać się na swój błąd (np. gdy sprzedawca obrazu nie twierdzi, że oferuje dzieło Kossaka, lecz w trakcie pertraktacji dostrzeżga lub powinien zauważyć, że kupujący obraz tak właśnie sądzi)⁵³. Można by się zastanowić, dlaczego tak właśnie ukształtowano przesłanki błędu prawnie doniosłego występującego w czynnościach prawnych dwustronnych. Dlaczego okoliczności nie mające wiele wspólnego z samym błędem,

⁵¹ A. J a k u b e c k i, *Poddanie się egzekucji w akcie notarialnym*, „Rejent” 1998, nr 12, s. 68.

⁵² Wyrok SN z 12 października 2000 r., VI CKN 144/00, OSN 2001, nr 4, poz. 60.

⁵³ R a d w a Ń s k i, [w:] *System prawa*, s. 399.

nie odnoszące się wprost do niego, decydują o uznaniu go za prawnie relevantny. Takie rozwiązanie Kodeksu cywilnego stanowi konsekwencję kształtowania wad oświadczenia woli na podstawie dokładnego wyważenia interesów stron. Stąd też dostosowanie jej przesłanek do charakteru czynności prawnej. Oświadczenie woli skierowane do adresata wywołało już skutki prawne w sferze prawnej zarówno osoby składającej je, jak również przyjmującej. Uchylenie się od skutków prawnych powoduje jeszcze większe komplikacje w sytuacji prawnej obu stron, należało więc zachować daleko posuniętą ostrożność. Czynność prawna była przecież działaniem obu stron, dlatego trudno uzależnić jej obalenie od postawy tylko jednej z nich. Szuka się więc usprawiedliwienia w postępowaniu adresata oświadczenia woli i znajduje się je w jego zachowaniu, często nie zawinionym, ale przyczyniającym się do powstania wadliwej czynności prawnej⁵⁴.

V. Przesłanki prawnej doniosłości błędu zostały sformułowane w polskim Kodeksie cywilnym w sposób nie do końca jednoznaczny i przejrzysty. Dlatego też podczas prac nad projektem nowego kodeksu cywilnego (Zielona Księga)⁵⁵ instytucja błędu została poważnie zmodyfikowana. Problematyka błędu została uregulowana tam w art. 117, i w znacznej mierze odbiega od obecnie obowiązującego art. 84 KC.

W przepisie tym wprowadzono zasadę odpowiedzialności, tzn. że negatywne konsekwencje złożenia oświadczenia pod wpływem błędu powinny obciążać stronę, której może być przypisana odpowiedzialność za powstanie tego błędu. Nie chodzi tutaj jedynie o sytuacje, w których strona zawiniła, ale także o wszystkie inne, w których strona wywołująca błąd powinna była liczyć się z negatywnymi skutkami swojego oświadczenia woli.

Nowa regulacja nie przywiązuje żadnej wagi do rozróżnienia poszczególnych postaci błędu, w szczególności błędu *sensu stricto* i pomyłki, błędu co do pobudki i błędu co do treści czynności prawnej, błędu co do osoby czy też błędu co do okoliczności faktycznych i błędu co do prawa. Wydaje się to bardzo uzasadnione, gdyż takie różnicowanie nastroczało w przeszłości wiele niejasności. Zawsze najważniejsze jest to, czy błąd zadecydował o złożeniu oświadczenia woli oraz czy istnieją podstawy, by przerzucić negatywne konsekwencje błędu na drugą stronę przez przyznanie stronie błędzącej możliwości podważenia skuteczności czynności prawnej. Dlatego

⁵⁴ L e w a s z k i e w i c z - P e t r y k o w s k a, *Wady oświadczenia woli*, s. 118 n.

⁵⁵ Tekst zamieszczony na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości; <http://www.ms.gov.pl/kkpc/ksiega.rtf>

też ustawodawca zrezygnował z przyjętej w art. 84 § 1 KC formuły błędu co do treści, gdyż zmusza ona do skomplikowanych zabiegów interpretacyjnych, w których rezultacie trzeba dojść np. do wniosku, że błąd co do osoby jest (może być) również błędem co do treści czynności prawnej.

Z art. 84 KC zostało przyjęte założenie, że na błąd można powołać się jedynie w sytuacji, gdy między błędem a dokonaniem czynności prawnej występuje zależność kauzalna. Ponadto błąd nadal musi być istotny obiektywnie. Inaczej jednak pojmowana jest owa obiektywność. Obecnie osoba składająca oświadczenie woli musi „oceniać sprawę rozsądnie”, podczas gdy zgodnie z nowym uregulowaniem decydujące znaczenie przypisuje się oglądowi drugiej strony. Podobnie jak w art. 84 KC, ograniczona została możliwość powołania się na błąd co do przypadków, w których druga strona przyczyniła się do błędu – doprecyzowując tę przesłankę w zakresie naruszenia obowiązków informacyjnych i uwzględniając specyfikę składania oświadczeń woli przez systemy teleinformatyczne, a także przypadków, w których druga strona o błędzie wiedziała lub mogła z łatwością błąd zauważyć. Ta ostatnia przesłanka, dodatkowo obostrzona w § 2 – poprzez wprowadzenie wymagania, by niezawiadomienie o błędzie nastąpiło wbrew dobrym obyczajom – uwzględnia, że niekiedy brak zawiadomienia może być usprawiedliwiony.

Wzorując się na ustawodawstwie holenderskim, angielskim czy choćby niemieckim, wprowadzona została możliwość powołania się na błąd także, gdy był to błąd wspólny. Zachodzi on wówczas, gdy strony pozostawały w błędzie co do tej samej okoliczności, o której wiedziały (powinny wiedzieć), że jest istotna dla co najmniej jednej z nich, a żadna ze stron nie wywołała tego błędu (np. błąd co do powierzchni nieruchomości wynikający z jej wadliwego pomiaru przez geodetę albo błąd co do autorstwa dzieła sztuki). Przepis ten opiera się na założeniu, że w tego typu sytuacjach obie strony powinny ponosić ryzyko niekorzystnych konsekwencji wspólnego błędu. Artykuł 117 w § 3 przewiduje sytuacje, w których nie będzie można powołać się na wadę błędu. Są to sytuacje, w których błąd jest wynikiem rażącego niedbalstwa po stronie składającego oświadczenie woli oraz gdy błędzący świadomie działał na własne ryzyko.

Znaczącą różnicą jest również to, że art. 117 nie przywiązuje znaczenia do rozróżnienia czynności na odpłatne i nieodpłatne. Szerokie ujęcie błędu, a w szczególności rezygnacja ze znanej z art. 84 KC kategorii błędu co do treści czynności, spowodowało, że projekt w zasadzie nie zawiera odrębnej regulacji dotyczącej podstępu.

Kolejne *novum* przewidziane jest w art. 119, zgodnie z którym jeżeli po uchyleniu się od skutków oświadczenia woli spowodowanego błędem druga strona niezwłocznie wyrazi wolę zmiany skutków czynności prawnej, tak jak rozumiał je składający oświadczenie, przyjmuje się, że czynność wywoływała te skutki od chwili dokonania. Nie dotyczy to błędu spowodowanego umyślnie przez drugą stronę. To rozwiązanie jest wyłączone w razie umyślnego wprowadzenia w błąd, ponieważ nie można zmuszać strony błędzącej do pozostawania w relacji kontraktowej ze stroną, której zabiegi na etapie przedkontraktowym były rażąco nielojalne.

Obecnie obowiązujący art. 88 KC, dotyczący uprawnienia do uchylenia się od skutków oświadczenia woli, został w projekcie rozbudowany w art. 122-126. Z ciekawszych rozwiązań przytoczyć można możliwość sądowej modyfikacji mocy wstecznej oświadczenia o uchyleniu się od skutków oświadczenia woli czy też rezygnację z formy pisemnej oświadczenia o uchyleniu się od skutków wadliwego oświadczenia woli.

W art. 124 zostały określone terminy do uchylenia się od skutków oświadczenia woli. Termin roczny nie uległ tutaj zmianie.

Innowacyjnym rozwiązaniem jest również możliwość żądania przez osobę uprawnioną do uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli, zmiany treści czynności prawnej przez sąd. Zgodnie z obowiązującymi przepisami, strona uprawniona ma do wyboru jedynie: uznać ważność czynności prawnej lub unieważnić ją poprzez powołanie się na jej wadliwość.

Nowe uregulowanie przewidziano również w art. 126. Zgodnie z nim, w przypadku kolizji między przepisami o wadach oświadczenia woli a przepisami o niewykonaniu lub nienależytym wykonaniu zobowiązania, strona ma prawo wyboru między uprawnieniami wynikającymi z wady oświadczenia woli oraz uprawnieniami *ex contractu*.

*

Problematyka wad oświadczenia woli nie została do końca jednolicie unormowana w Kodeksie cywilnym. Mimo że przepisy części ogólnej KC obejmują podstawowe instytucje i zasady wspólne dla całego prawa cywilnego, to chociażby przykład błędu ilustruje, że ówczesnemu ustawodawcy nie udało się w pełni tej zasady zrealizować. Z jednej strony, z uwagi na rozległy zakres materii prawa cywilnego trudno skonstruować przepis tak, by można go było odnieść do każdego stanu faktycznego, z drugiej zaś tak wąskie

i ściśle uregulowanie przesłanek dotyczących błędu musiało spowodować uregulowanie wielu kwestii w przepisach szczególnych.

Wraz z rozwojem stosunków cywilnoprawnych przepisy dotyczące błędu stały się nieco archaiczne i straciły trochę na znaczeniu. Praktyka sądowa pokazuje, że powołanie się na wadę, jaką jest błąd, nie należy dzisiaj do zbyt częstych sytuacji. Dlatego też w pełni uzasadniony wydaje się zamiar ustawodawcy modyfikujący przesłanki prawnej doniosłości błędu i nadający im kształt taki, jaki występuje w większości współczesnych europejskich kodeksów cywilnych. Zbyt wcześnie jednak na jednoznaczną ocenę, czy wersja zaproponowana wyżej przez ustawodawcę jest wersją optymalną.

GENERAL PREREQUISITES FOR LEGAL SIGNIFICANCE OF ERROR

S u m m a r y

This article lists and characterises all general prerequisites that must exist for a person to effectively adduce a defect (error) of a declaration of will. The article is divided into five parts. The first part discusses the definition of error and its qualification in various legal systems. The second part explains the relation between error and the substance of an act in law. The third and fourth parts discuss the prerequisite for significance of error and such prerequisites in the case of declarations of will directed at a particular person. The final, fifth part deals with a draft amendment to the Civil Code in the section related to error.

Translated by Tomasz Pałkowski

Słowa kluczowe: błąd, przesłanka, wada.

Key words: error, prerequisite, defect.